

Padesát let lázeňské krajiny

Jindřich Horáček

Slavkovský les je nádherné území s bohatým kulturním dědictvím, kde člověk od pradávna žije v interakci s přírodou. Předchozí generace prohlásily území mezi západočeskými lázněmi chráněnou krajinnou oblastí.

Stalo se tak v roce 1974. Dnes je to vzdálená historie celého půlstoletí. Co se od té doby událo? Šlo o správnou věc? Co se ochránilo?

Hadcové výchozy v národní přírodní památce Křížky, za nimi národní přírodní památka Upolínová louka pod Křížky a náhorní plošina Slavkovského lesa. Na obzoru nejvyšší vrcholy oblasti – Lysina (vlevo) a Lesný. Foto Přemysl Tájek

Žulové balvany v areálu kynžvartského zámeckého parku. Foto Přemysl Tájek

U kolébky stála lázeňská města

Zřejmě první podnět k ochraně lázeňské krajiny je znám již z roku 1948. Zmiňuje se o tom zpráva konzervátora přírody z Mariánských Lázní RNDr. Jaroslava Gottharda (1903–1961). Tento zanícený geolog a středoškolský pedagog setrval ve své snaze a o sedm let později předložil ministerstvu kultury předběžný návrh území, které doporučuje k ochraně.

Ochrana krajiny v západočeském lázeňském trojúhelníku se znovu stala silným tématem na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století. V severní části Slavkovského lesa vznikl návrh na zřízení chráněné krajinné oblasti Karlovarska včetně vyhlášení chráněných parků a zahrad lázeňského města. Na parlamentní úrovni prohlásil Zdravotní a sociální výbor České národní rady ochranu lázeňské oblasti za účelnou a doporučil přijmout k tomu vhodná opatření. Vše nakonec samy vyřešily okresy Cheb a Karlovy Vary. Je sepsána takzvaná „Petice pěti pečeti“. Lázeňská města Františkovy Lázně, Jáchymov, Karlovy Vary, Lázně Kynžvart a Mariánské Lázně žádají Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze o zřízení chráněné krajinné oblasti Slavkovský les.

Lázeňská místa společně požadují maximální ochranu přírody a argumentují harmonickým prostředím, v němž jsou esteticky sladěny všechny požadavky, které umožňují komplexní lázeňskou léčbu. Výsledkem je výnos ministerstva kultury z 3. května 1974 o zřízení chráněné krajinné oblasti Slavkovský les. Vznikla tak první a dodnes jediná chráněná krajinná oblast, jejímž posláním je zajistit neporušenost přírodních léčivých zdrojů.

Sedmdesátá léta byla pevným základem

V září roku 1974 začala pracovat Správa oblasti. Sídlo měla v Mariánských Lázních ve skromných podmínkách domu Svatý Jiří a od roku 1976 v domě City. Pět jejích profesionálních pracovníků obklopl během několika málo let nevídaný fenomén – příznivci Slavkovského lesa. Jednalo se o skoro stočlenný tým lidí různých profesí a sociálních skupin, který realizoval v té době unikátní naučné stezky Smraďoch (1976), Kladská (1977) a Křížky (1979). V tehdejších poměrech byl stejně jedinečným počinem časopis *Arnika*, jehož první číslo vyšlo v roce 1976. Myšlenkový koncept sedmdesátých let neměl čas zestárnout. Naopak, naučné stezky v centru

Slavkovského lesa a časopis *Arnika* jsou stále určujícím prostředkem v komunikaci s širokou veřejností dodnes.

Počátky práce chráněné krajinné oblasti byly postaveny z velké míry na dobrovolném nadšení. Samotní pracovníci Správy, kteří reprezentovali státem zřízenou instituci, to neměli lehké. Státní ochrana přírody spadala pod ministerstvo kultury a opírala se o dvě desítky paragrafů ve vágní právní normě z roku 1956. Pokud tedy chtěli něčeho dosáhnout, tak rozhodovala jejich přirozená autorita a jemná diplomacie. Dnes, v době manažerské, bychom řekli, že používali správnou přesvědčovací techniku. A byli úspěšní. Dokázali z odvodnění vyjmout rozsáhlé plochy podmačených luk v době, kdy stát upřednostňoval opak, tedy systematickou melioraci a rekultivaci. Jejich nástupci pak tyto zachráněné louky a mokřady v dalších letech vyhlásili za přírodní rezervace a památky. Z mnohých jmenujme například Upolínovou louku (1990), Mokřady pod Vlčkem (1995) nebo Rašeliniště u myslivny (2006). K dalšímu naplnění smyslu jejich práce došlo skoro po čtyřiceti letech v roce 2012, kdy mokřady Slavkovského lesa dosáhly mezinárodního uznání. Rozsáhlé území centrální části Slavkovského lesa a navazující Tepelské vrchoviny v chráněné krajinné oblasti

Vyhlídka Jelení skok nad Karlovými Vary. V údolí u řeky Teplé Vřídelní kolonáda, v pozadí bučiny nedávno vyhlášené přírodní rezervace Karlův hvozď. Foto Přemysl Tájek

Žulové skály v národní přírodní památce Svatošské skály. Spolu s okolními převážně bukovými lesy jsou součástí evropsky významné lokality Kaňon Ohře. Foto Přemysl Tájek

bylo pod označením „Pramenné vývěry a rašeliníště Slavkovského lesa“ zařazeno na seznam výjimečných mokřadních oblastí světa chráněných Ramsarskou úmluvou.

Osmdesátá léta ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví a v imisní zátěži

Důležitým mezníkem v historii oblasti jako instituce byl rok 1981. Tehdy je uzavřena dohoda o spolupráci a vzájemné zastupitelnosti s Českým inspektorátem lázní a zříděl. Jednalo se o užitečnou interakci s rezortem zdravotnictví. Šlo o významný akt, který rozhodně neměl formální význam. Na více než deset let zásadně posílil rozhodovací pozici ochrany přírody ve Slavkovském lese v tom nejpodstatnějším: v harmonickém propojení živé a neživé přírody, v propojení zdejší bioty s lázeňstvím a jeho přírodními léčivými zdroji. Konkrétně v infiltračním

území mariánskolázeňské zřídelní struktury, které se táhne od jižního cípu až do centra Slavkovského lesa, a stejně tak v severní části území, jež ovlivňuje tvorbu karlovarské termy.

V osmdesátých letech však vrcholil i jedno vážné a dnes již opomíjené memento. Zdejší pohoří patří k jednomu z prvních míst, kde je v České republice dokumentováno působení imisí. Tisíce hektarů lesních porostů tehdy poškodily imisní spady především z průmyslových a důlních podniků v okolí Slavkovského lesa. Příkladem může být lesní hospodářský celek Kladská (1983–1993), kde se všechny porosty zařadily do lesů zvláštního určení, a to v subkategorii imisního poškození. K celkovému odumření porostů, s výjimkou samotného vrcholu Lesného, nikdy nedošlo. Slavkovský les nepotkal osud Krušných hor. Příznivý vliv na to měla zřejmě tehdejší dobrá srážková bilance i skutečnost, že smrk je ve vrcholových částech Slavkovského lesa původní dřevinou.

Lesní provoz podporovaný správou oblasti nikdy nepřestal uplatňovat snahu o přirozenou obnovu lesních porostů. Nestalo se tak ani v období vrcholící imisní kalamity, kdy byly v sousedních Krušných horách používány tzv. náhradní dřeviny, jako je smrk pichlavý. Koncentrace imisí, díky ekologizaci zdrojů, zejména odsířením v uhelných energetických blocích, měla od konce osmdesátých let klesající trend. Slavkovský les toto velmi těžké období zvládnul a vzájemný respekt lesníků a ochranářů tehdy zřetelně přispěl k zachování původních dřevin i v těch nejvyšších partiích Slavkovského lesa.

Devadesátá léta ve znamení velkých změn

Velkoplošné odvodnění zamokřených půd zásadně ovlivnilo krajinu Slavkovského lesa. Často k tomu chyběly rozumné důvody, pokud jimi nemyslíme plnění státního plánu. S přelomem

století tyto aktivity končí a naopak se začíná prosazovat zadržování vody v krajině. Je to pozitivní změna, ale na mnoha místech přichází už pozdě, například nedokázala zabránit vymizení tetřívků z jejich historických tokanišť. V té době mizí i dusíkatými hnojivy silně dotovaná orná půda. Změnu vyvolala nová ekonomická situace v zemědělství. Šlo o výrazný kvalitativní posun, kdy bramborová pole na náhorních plošinách Slavkovského lesa nahradily zatravněné pastviny. Trvalé travní kultury lze vnímat jako monotónní prostředí, ale v podmínkách Slavkovského lesa je to dnes ta nejlepší matrice pro péči o zemědělskou krajinu s mělkou genezí minerálních pramenů.

Každá doba zanechává svoji jasnou stopu, není tomu jinak ani v historii chráněné krajinné oblasti Slavkovský les. Právě prvních dvacet let její existence postavilo velmi dobrý základ pro dynamické změny, které nastaly po roce 1992. Tehdy nový revoluční zákon o ochraně přírody a krajiny posílil druhovou i územní ochranu. Nastal zásadní obrat, který vynesl společenskou důležitost ochrany přírody na jiný „orbit“. V protikladu k minulosti se změnilo i postavení Správy – začala být skutečným správním úřadem. Má nové pravomoci, dělá nové činnosti, které vyžadují relevantní odbornou podporu, a dostává i tolik potřebné personální posílení. Konečně, po letech teoretických diskuzí, bylo možné začít systematicky vyhlášovat maloplošná chráněná území, jako jsou třeba přírodní rezervace Údolí Teplé (1992), přírodní rezervace Prameniště Teplé (1993) nebo přírodní rezervace Podhorní vrch (1998). Začaly startovat i první rozsáhlejší odborné výzkumy přírodních lokalit, které obohatily dosavadní poznání Slavkovského lesa. Na straně druhé ubývá zapálené dobrovolnosti a přichází období „má dáti – dal“.

Přelom století a aktivní péče o krajinu i její návštěvníky

Přelom století znamenal pro ochranu Slavkovského lesa zásadní posun. Správa dostává do rukou nový nástroj – management vybraných lokalit. Získává ve svém území prostor pro cílenou aktivní práci, má k tomu finanční prostředky a plně toho využívá. Jedná se o širokou škálu speciálních opatření ke stabilizaci nebo zlepšení kvality zdejších přírodních biotopů, která se nyní začala uplatňovat. Na hadcové lokality se vrací pastva ovcí. Pravidelně se kosí vlhké louky, které desetiletí ležely ladem. V Kladských rašelinách se zpomaluje odtok

vody a jsou zaslepeny odvodňovací kanály vystřílené v období vojenských lesů. Čistí se a zastřešují léta neudržované vývěry minerálních pramenů. Vysazují se nové linie stromů do volné krajiny a do lesů se umísťují výsadby jedlí nad rámec lesního hospodářského plánu. Od souvislých náletů jsou uvolněny květnaté louky, které nikdo více než čtyřicet let neudržoval. Budují se malé vodní plochy, často rozsáhlé soustavy tůní v pramenných oblastech klíčových povodí. Dopad na přírodu Slavkovského lesa se projevil poměrně brzy. Učebnicovým příkladem může být třeba stabilizace vlajkového druhu mokřadních luk, hnědáka chrastavcového, ohroženého druhu evropské přírody, který se v současnosti vyskytuje jen v západní části Čech.

Pro hosty zdejších světoznámých lázeňských míst tvoří Slavkovský les přirozené terapeutické zázemí. Pro Správu chráněné krajinné oblasti to znamená výjimečné poslání, které zavazuje. Kromě lázeňských lesů mají hosté za tradiční cíl loveckou osadu Kladská. Správa oblasti zde k tomu nepřetržitě udržuje nezbytnou infrastrukturu. Návštěvnost Kladské a jejího okolí během let exponenciálně narostla, zvlášť po roce 2000. Dřevěný chodník vedoucí kolem jezera do části národní přírodní rezervace Kladské rašeliny byl proto v roce 2010 rozšířen a zatraktivněn o nové zastávky. Zasluhu na tom měli lesníci, trvalý a spolehlivý partner Správy oblasti. Spolupráce s Lesy České republiky pokračovala i v roce 2012, kdy byl v osadě Kladská otevřen Dům přírody Slavkovského lesa. Vzniklo návštěvnické centrum, kde host nalézá odpočinek i informace v dobře vybaveném domě přírody a v plenéru může využít přes dva kilometry dlouhý okruh po dřevěných chodnících, které vedou do nepřístupných podmáčených Kladských rašelinářů. Jde o klíčový destinační bod ve Slavkovském lese, jenž ke svému provozu vyžaduje dokonalou partnerskou souhru ochrany přírody s lesní správou a lázeňským městem. Pozitivním faktem je, že Kladská není jediným místem, v němž se daří navázat obdobná spolupráce, a to vše ve prospěch přírody i jejích návštěvníků.

Vize lázeňských měst se naplnila

Je to už padesát let, co si lázeňská města na západě Čech přála ochránit lázeňskou krajinu. Dnes mohou být spokojena. Tehdejší přání bylo splněno a jejich společná vize významně povýšila. V roce 2017 byla uzavřena nová

Dohoda o vzájemné spolupráci s Ministerstvem zdravotnictví ČR, Českým inspektorátem lázní a zřidel. Vymezila novou součinnost ochrany přírody s potřebami lázeňských míst, a to na úrovni výkonu státní správy, společných projektů i poskytování dat a informací. V červenci 2021 se podařilo zapsat krajinu Slavkovského lesa do Seznamu světového dědictví UNESCO. Poprvé se zdejší krajina oficiálně označuje jako terapeutická. Karlovy Vary a Mariánské Lázně jsou společně s Františkovými Lázněmi zapsány do prestižního seznamu jedenácti evropských lázeňských měst v sedmi evropských státech. Při samotném vyhlášení se kladl důraz na krajinný kontext lázeňských míst. Vznikly proto nárazníkové zóny (buffer zones), které smysloplně pokryly prstence lesů kolem Mariánských Lázní a Karlových Varů. Cílevědomá spolupráce ochrany přírody a památkové péče umožnila i vyhlášení krajinné památkové zóny Kladská (2020). Zásadně se tím posílila ochrana krajinného rázu v centrální části Slavkovského lesa.

Podstatnou událostí současných dnů je získání klimatického statutu pro Mariánské Lázně (2023). Klimatické lázně nyní pokrývají jádrovou část chráněné krajinné oblasti, nárazníkovou zónu UNESCO i krajinnou památkovou zónu. Je to další příklad jedinečnosti přírody Slavkovského lesa a prolnutí krajinných hodnot i mezirezortních zájmů. V nadsázce lze tedy říci, že chráněná krajinná oblast Slavkovský les je uznaným léčebným prostředkem. Co více si může návštěvník a ochránář přírody přát!

Jedna moudrá pravda říká, že příroda se bez nás obejde, ale my bez ní ne. Proto i v době blahobytu bychom měli umět rozeznávat drobné souvislosti a nepodléhat „pštrosímu syndromu“. Dělal to tak i ti, kteří před padesáti lety stáli na počátku ochranné práce. Byli konzistentní, nezůstávali v zákopech a naopak nabízeli vhodná řešení. V porovnání s dnešní realitou měli úsměvné zázemí, ale přesto to dokázali a zasluhují za to hlubokou úctu.

Věrme, že dalších padesát let bude pro Slavkovský les alespoň stejně vlídných, jako tomu bylo doposud. ■